

תורת חיים

חמשה חומשי תורה

מוגהים על-פי המסורה של כתר ארם צובה
ועל פי הנוסח והמסורה של כתבי יד הקרובים לו
עם תרגום אונקלוס מוגה על-פי התאג'

עם פירושי

רס"ג, ר"ח, רש"י, רשב"ם, ראב"ע, רד"ק
רמב"ן, מהר"ם ב"ר ברוך, חזקוני וספורנו
וכן ספר החינוך

יוצאים לאור על-פי כתבי-יד ודפוסים ראשונים
עם ציוני מקורות, הערות וביאורים

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

ד יְהִי אֹר וְיִהְיֶה-אֹרֹר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֹר כִּי-טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין

דְּיָהּ נְהוּרָא. נְהַנְה נְהוּרָא:
ד. נְחָא יְיָ. יְת נְהוּרָא אַרְי
טָב. וְאַפְרִישׁ יְיָ. בֵּין

רס"ג (ד) וירא וכו' ולפי שיודע⁸ ה' שהאור טוב הבדיל בין. שיהיה. ולא יהי שהוא לשון צויו. ועיין ראב"ע. 8 לא שידע עתה. וראה גם רמב"ם במו"נ ח"ג פ' כה.

רשב"ם (ד) וירא אלהים את האור. נסתכל במראהו כי יפה הוא. וכן ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ב ב). נסתכלה במשה שנוולד לשהה חדשים כמו שמואל לתקופת הימים וראתהו כי טוב ויפה הוא שנגמר סימניו וצפרניו ושעריו. ותצפנהו שלשה ירחים כלומר עד סוף ט' חדשים שהרי ראתהו וידעה שהוא טוב ויפה בסימנים, שאינו נפל. ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. ש"כ שעות היה היום ואח"כ הלילה י"ב, האור תחלה ואח"כ החשך. שהרי תחלת בריאת העולם היה במאמר יהי אור. וכל חשך שמקודם לכך דכתיב וחשך על פני תהום לא זהו לילה.

רמב"ן (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. כתב רבינו שלמה, אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה, ראה⁷² שאינו ראוי⁷³ להשתמש⁷⁴ בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. ולפי פשוטו כך פרשהו, ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך להשתמש בערכוביאו, וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ורבי אברהם אמר, וירא, כמו וראיתי אני (דניאל י ז), והיא במחשבת הלב, וטעם ויבדל, בקריאת השמות. ואין דברי שניהם⁷⁵ נכונים, שאם כן יראה כענין המלכה ועצה חדשה⁷⁶, שיאמר כי אחרי שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב הוא, ולכן הבדיל בינו ובין החשך, כענין באדם

רמב"ן (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. כתב רבינו שלמה, אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה, ראה⁷² שאינו ראוי⁷³ להשתמש⁷⁴ בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. ולפי פשוטו כך פרשהו, ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך להשתמש בערכוביאו, וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ורבי אברהם אמר, וירא, כמו וראיתי אני (דניאל י ז), והיא במחשבת הלב, וטעם ויבדל, בקריאת השמות. ואין דברי שניהם⁷⁵ נכונים, שאם כן יראה כענין המלכה ועצה חדשה⁷⁶, שיאמר כי אחרי שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב הוא, ולכן הבדיל בינו ובין החשך, כענין באדם

מהר"ם (ד) ויבדל, ג', דבמוצאי שבת היה זה שהוא תחלת ברייתו של עולם, ומשום הכי מבדיל במוצאי שבת. ואמ' בפ' ערכי פסחים⁸ הפותח אל יפחות מג' הברלות כנגד ג' ויבדל. 8 פסחים קג. ב.

חזקוני כיום ג' דשאים ואילנות, אור ביום רביעי חמה לבנה כוכבים. וראיה לדבר: תוצא הארץ (פסוק כד), אין לומר "תוצא" אלא על דבר המוכן³⁸, כמו: צא מן התיבה (להלן ח טז). ויהי אור, מה שכתוב "ויהי כן" בשאר בריאות לפי שהוא לשון קצרה, וכן שנינו³⁹: לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה, שאילו כתב יהי רקיע, ותדשא הארץ, היה מאריך בלשונו, אבל הכא אין מאריך בלשון ויהי אור מבלשון ויהי כן⁴⁰.

חזקוני כיום ג' דשאים ואילנות, אור ביום רביעי חמה לבנה כוכבים. וראיה לדבר: תוצא הארץ (פסוק כד), אין לומר "תוצא" אלא על דבר המוכן³⁸, כמו: צא מן התיבה (להלן ח טז). ויהי אור, מה שכתוב "ויהי כן" בשאר בריאות לפי שהוא לשון קצרה, וכן שנינו³⁹: לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה, שאילו כתב יהי רקיע, ותדשא הארץ, היה מאריך בלשונו, אבל הכא אין מאריך בלשון ויהי אור מבלשון ויהי כן⁴⁰.

(ד) וירא אלהים את האור, פירוש ויחשב, כי ראהו זה בלב היא, כמו: וראיתי את הדם (שמות יב ג), ראה אתה אומר אלי (שם לג יב), וראיתי אני דקהלת (ב ז). ואף על פי שהכל גלוי לפניו מה שהיה והוא ויהיה לא יתכן⁴¹ לפרש ולהסביר לעולם וירא זה⁴² כשאר ראיות. ויבדל אלהים. בזמנו⁴³ ביום רביעי, דוגמא: זכר ונקבה ברא אותם (להלן ה ב) שפירושו אחרי כן, אלא על ידי שהתחיל בו פירוש לך מגמר מלאכתו. ויש מפרשים⁴⁴ ויבדל בקריאת שמות, כמו שמפרש והולך.

38 בפנים הארץ והיא רק הוציאה את מה שכתובה. 39 פסחים ג, א. 40 וכן הוא ברכותינו בע"ת. 41 בס"ש: ולא יתכן. 42 בס"ש: ראייה זו. 43 אחרי שעשה את השמש והירח ביום רביעי. כדכתיב: ולהבדיל בין האור ובין ויחשך (פסוק יח). 44 ראב"ע.

(ד) וירא. כמו ראיתי אני (קהלת ב יג; דניאל י ז), והוא כמחשבה, ראב"ע וטעם ויבדל בקריאת השמות.

החשך אשר על פני תהום למעלה מן האויר⁴⁴ בלא ספק, והחשך רד"ק שזכר הוא האש היסודי ונקרא האש בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספירית⁴⁵, אלו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים האויר כלילה כאלו מתלהב⁴⁶ אש. ולא פירש תהו ובהו בנראה, ואולי דעתו בהם כדעת המפרשים, כי כיון שלא היה כל יסוד נראה לבדו והארץ היתה מכוסה במים הנה הכל תהו ובהו, כי לא יצא מהם דבר נמצא בהיותם על התכונה ההיא. וכתב⁴⁷ כי על פני המים שזכר אינו אלא המים לבד אשר בימים, אבל חמר אחד משותף נבדל לשלש [צורות]⁴⁸ אחר כן, קצתו המים אשר על אשר בימים וקצתו ממנה נעשה רקיע, וקצתו המים אשר על הרקיע.

ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, האור כבר היה בשמים שהמאורות נבראו עם הגלגלים והגלגלים גם כן היו מזוהרים בעצמם, כמו שאמר כזוהר הרקיע (דניאל יב ג) ואמר וכעצם השמים לטוהר (שמות כד י) אלא שלא היה מאיר על פני תהום שלא היה ראוי לקבלו, ואין האמירה כי אם לנבראים לפיכך לא אמר בתחלה ויאמר אלהים יהי שמים אלא ברא, וכשהחלו הגלגלים להסב סבכו שמים עשרה שעות והיה העולם התחתון חשך ובסוף י"ב שעות אמר יהי אור פ' שהוא במקום שהיה בו חשך, כי כרחף הרוח על פני המים יבש המים קצת עד שהיו ראויים לקבל אור חלוש כי לא היה האור חזק על הארץ עד היום הרביעי, ואולי זוהר הרקיע היה אותו האור כי השמים בעצמם מזוהרים כמו שכתבנו. והיה האור ההוא י"ב שעות אחרות והיה 44 במהדר' קאפח: מעל הרוח. 45 =שקופה (כ"ה במהדר' קאפח). 46 במהדר' קאפח: בוער, וראה שם הע' 35. 47 הרמב"ם במורה נבוכים שם (עמ' רלה). 48 ע"פ כ"י מ'פ.

(ד) וירא אלהים את האור כי טוב. והיה כן²⁶ כי "ראה" אלהים ובחר במציאותו מפני התכלית אשר הוא הטוב, שבגללו המציאו בידיעתו הפועלת²⁷. ויבדל אלהים בין האור ובין החושך. אותם הימים ששימש בהם האור הראשון היו זמני אור וזמני חשך, שלא בכת, סיכוב גלגל²⁸, אלא ברצון אלהי, שהבדיל בין זמן האור לזמן החושך.

26 לא שראה אחר כן מה שלא ידע לפני הוית האור, אלא הוא נתינת טעם לבריאת האור מפני שראה ה' כי הוא "טוב". 27 הכל גלוי וידוע לפניו גם לפני המעשה, אבל ברגע שהוא יודע הדבר "בפועל", הדבר נברא וקיים על ידי ידיעה פועלת ויוצרת זו. "יזכר התבאר במופת היות ה' יתברך פועל רצוני" (מפתח). 28 כי לפני שיצר המאורות ביום ד' היו כבר זמני יום ולילה, אור וחשך, ברצון אלקי, באופן נסי, וריא.

ה האור ובין החשך: ויקרא אלהים | לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד:

נהוֹרָא וּבִין חֲשׁוּכָא:
ה וקרא יי לנהוֹרָא
יקמא, ולחשוכא קרא
ליליא, נהנה רמש נהנה צפר יום חד:

רט"ג (ה) ויקרא וכו'. אז קרא ה' לעתותי האור יום ועתותי החושך לילה. ויהי ערב, כאשר עבר מן הלילות והימים יום אחד.

רשב"ם (ה) ויקרא אלהים לאור יום, תמה על עצמך לפי הפשט למה הוצרך הקב"ה לקרוא לאור בשעת יצירתו יום, אלא כך כתב משה רבינו, כל מקום שאנו רואים בדברי המקום יום ולילה כגון יום ולילה לא ישבותו (להלן ח כב) הוא האור והחשך שנברא ביום ראשון, קורא אותו הקב"ה בכ"מ יום ולילה. וכן כל ויקרא אלהים הכתובים בפרשה זו. וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במד' יג טו) האמור למעלה למטה אפרים הושע בן נון (שם ח). הוא אותו שקרא משה יהושע בן נון שמינהו קודם לכן משרתו בביתו, שכן דרך המלכים¹³ הממנים אנשים על ביתם לחדש להם שם כמו שנאמר ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח (להלן מה, מה), ויקרא לדניאל בלטשצר וגו' (דניאל א ז)¹⁴, ולחשך קרא לילה. לעולם אור תחלה ואח"כ חשך. ויהי ערב ויהי בקר. אין כתיב כאן ויהי לילה ויהי יום אלא ויהי ערב, שהעריב יום ראשון ושיקע האור, ויהי בקר, בוקרו של לילה, שעלה עמוד השחר, הרי הושלם יום א' מן ה' ימים שאמר הק' ב' הדברות, ואח"כ התחיל יום שני ויאמר אלהים יהי רקיע. ולא בא הכתוב לומר שהערב והבקר יום אחד הם, כי לא הצרכנו לפרש אלא היאך היו ששה ימים, שהבקר יום ונגמרה הלילה, הרי נגמר יום אחד והתחיל יום שני.

13 כצ"ל בכ"י: המליצים. 14 שם כתוב: וישם לדניאל בלטשצר.

רמב"ן (ה) ויקרא אלהים לאור יום. יאמר כי נברא הזמן ועשה מדת יום ומדת לילה. וענין "ויקרא" מפני שהאדם קרא השמות, אמר באלו שנעשו קודם היותו כי האלהים קרא להם שמות. וזה דעת רבי אברהם⁸³, והנכון שענין קריאה באלו ככאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם. וכך אמרו⁸⁴ יום יהא תחומך, ולילה יהא תחומך. ויהי ערב ויהי בקר. היה ערב והיה בקר של יום אחד. ויקרא תחילת הלילה ערב בעבור שיתעברו בו הצורות ותחלת היום בקר שיבקר אדם כינותם כפרוש רבי אברהם. ועל דרך הפשט לא יתכן לומר יום ראשון⁸⁵, בעבור שעדיין לא נעשה השני, כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה אבל שניהם נמצאים, והאחד לא יורה על שני⁸⁶. ויש מפרשים⁸⁷ כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות שכל רגע

שמח"ץ שאלת הרמב"ן על הכוזרי). 83 בפסוק ח. 84 ב"ר ג. ז. קרא המלך לראשון וא"ל פלגיו יום יהא תחומך וכו'. 85 כונת רבינו לחלוק על רש"י שכתב: לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון. ועיין ברא"ם שחירץ כיון שבשעת כתיבת התורה כבר היו שבעת ימים שפיר יש לומר ראשון על העבר. ובדברי דוד הענין שלפי קריאת הרמב"ן לא תוכל לעולם לומר על יום ראשון שהוא נקרא יום ראשון, כי בזמן שיש יום ראשון אין לך עדיין שני עד מחר. אלא כל כרחך אני אומר ראשון, ייתכן אני שיהיה שני אחריו. הכי נמי בשעת בריאת העולם ידע הקב"ה שיהיה אחריו שני. 86 לכאורה נראה מדברי הרמב"ן שאם שניהם נמצאים לא ייתכן לשון אחד. וקשה, הרי מצינו שם האחד פישון וגו' ושם השני גוג', וכן בפי תצוה הטור האחד והטור השני, ולמה לא כתב הראשון, כי שם היו הכל נמצאים. וי"ל בכונת הרמב"ן שבנמצאים ייתכן גם כן לשון אחד. אך בנחרות לא ייתכן לשון ראשון כי במה קנה שמו לקרותו ראשון, ולמה לא יהיה פרת ראשון, לכן כתוב האחד (כסף מזורק). 87 דעת המורה (ב. ל.) והראב"ע (פסוק ה: וטעם יום אחד הוא על תנועת הגלגל), וכ"פ בעל המאור ר"ה לך כ. ב. כלומר שהאור הנוכח כאן הוא עצמו מהמאורות שנבראו בשמים. ומצאתי באברבנאל על התורה שביש מפרשים כאן כוון הרמב"ן לניקול"א דליר"א מחכמי האומות שפירש התורה, ולכן לא הזכירו בשמו. ומסיים האברבנאל: "ואולי שלא ראה

(ה) יום אחד, לפי סדר [לשון]²¹ הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון, כמו שכתוב בשאר הימים: שני, שלישי, רביעי, למה כתב אחד, לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני, כך מפורש בב"ר²².

21 "ל[שון]", איתא בכ"י וברא"ם, וליתא בגור אריה ובספר הזכרון. 22 הרכב שני חלקים מב"ר ג, יא – יב.

(ה) ויקרא. ה"א לילה נוסף, כי הוא מלעיל⁶⁶, ולעולם לשון זכר ראו. ערב. קרוב מטעם חשך, ונקרא כך שנתעברו בו הצורות⁶⁷. ובקר. הפך ערב, שיוכל אדם לבקר⁶⁸ בינות הצורות. וטעם יום אחד הוא על תנועת הגלגל⁶⁹. ויש סוד לדרש שית אלפי⁷⁰. ואחר שאמר שהאור יקרא יום, לא יתכן שיקרא הערב יום⁷¹, רק פי' היה ערב גם היה בקר של יום אחד⁷². ואילו היה הערב והבקר יום אחד מה טעם יום שני.

66 מעיקרו ליל. כיון שהה"א נוספת. לפיכך הנגינה מלעיל, ואין ה"א זו מורה שהשם הוא מין נקבה. 67 וקשה להבחין בו בין צורות העצמים, שהכל מעורבב בו. 68 להבחין. 69 גלגל היום הסתובב סיבוב מלא. 70 חז"ל, שעמדו על סוד העולם, דייקו מששת ימי המעשה ומשבת את אחריתו של העולם: אמר רב קטינא שית אלפי שני הוו עלמא חד חרוב (סנהדרין צז. א). 71 [ואין] אמר [יהי ערב... יום אחד]. 72 [ו"יום אחד" מוסב רק על "ויהי בוקר"].

(ה) ויקרא... ולחשך קרא לילה, לזמן העדר האור קרא [לילה]⁵², רד"ק כי אע"פ שאינו דבר, יפול עליו השם, כי העדר הדברים יפול עליהם השם כמו מות, עורון, ערום⁵³, כסילות, פרץ והדומים להם. ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, ערב הוא תחלת הלילה ובקר תחלת היום, ונקרא ערב, כי בערב יתעברו הדברים⁵⁴, כי לא יראה אור העין אלא עם אור החיצון, ובבקר יבקר אדם בין הדברים לאור היום לפיכך נקרא בקר⁵⁵. וכל הלילה נקרא ערב על שם תחלתו כמו שנקרא כל שלשים יום מהלכנה חדש על שם תחלתו שנקרא חדש כמו שאמר מחר חדש (ש"א כ יח) לפי שיתחדש אז אור הלכנה. וכן אמר על כל הלילה ומדד ערב (איוב ז ד), וכן ישונו לערב יהמו ככלב (תהלים נט ז), ואין הכלבים צועקים בתחלת הלילה⁵⁵* ומלאכי שאול כל הלילה שמרו דוד⁵⁶ מבחוץ להמיתו בבקר כמו שאמר לשמרו ולהמיתו בבקר (ש"א יט יא) לשמרו שלא יברח בלילה⁵⁷, אבל היום כולו לא נקרא בקר אלא עד חצי היום, כי מחצי היום ואילך השמש נוטה לצד מערב ואורו הולך ודל ליושבי הארץ כמו שעד חצי היום הולך וחזק, וכן כתוב בין הערבים (שמות יב ו), והוא משש שעות ומחצה למעלה⁵⁸, ואמר כ"ה⁵⁹ רפה היום לערוב (שופטים יט ט), ולא כן הלילה כי הלילה⁶⁰ עד עמוד השחר אור הכוכבים שוה, ובין היום והלילה הוא כ"ד שעות והזמן הזה נקרא יום כמו שאמר יום אחד, יום שני, יום שלישי וגו', לפיכך אמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, כלומר בין הערב והבקר היו יום אחד ואע"פ שכל היום לא נקרא בקר, בקר הוא כנגד הערב כי הוא זמן היות השמש על הארץ ואורו רב כנגד אור הלילה ויום נקרא. ולא אמר ויהי יום ויהי

53 בכ"י: עירוב, ותקנתי ע"פ שאר כ"י. במכלל יופי ליחא. 54 וכן בספר השרשים (ערב). וראה גם בקר). ועי' אבן עזרא. 55 וכן בספר השרשים (בקר). *55 ברכות ג'. 56 בכ"י: שמרוהו, ותקנתי ע"פ שאר כ"י. 57 במכלל יופי נוסף: ולהמיתו בבוקר. 58 ע"י פסחים נח, א ויומא כח, ב. 59 צ"ל: הנה נא, וכן הובא במכלל יופי. 60 בכ"י: כי כל הלילה וכ"ה במכלל יופי.